

Kong Fredrik VI's barndom og ungdom.

Af

L. Koch.

Da kong Frederik VI døde, 71 år gammel, fik folkets sorg over ham fremfor alt sit udtryk i Ingemanns bekendte digt:

„På sin ligseng ligger kong Frederik hvid,
fra vuggen var hans puder hårde.“

Det er sikkert især denne sidste linje, som det skyldes, at digtet gjorde så stærkt et indtryk. Folkets kærlighed til den gamle konge havde været sat på mange hårde prøver, og der var i hans lange regeringstid sket meget, som synes os vel skikket til at rokke den; men den var bestandig på ny levet op igen; den havde bolig i bondens og borgerens huse; men den nærredes ikke mindre af de mænd, som i forskellige stillinger vare komne ham nær og havde lært ham at kende. Selv de dygtigste og selvstændigste af dem glædede sig ved ethvert tegn paa deres konges nåde og betragtede det som den største ulykke at vække hans mishag.

Der er noget for os uforstaaeligt i, at han i så høj en grad kunde bevare sit folks kærlighed; men selv om

forklaringen heraf i mange stykker må søges i, hvad kongen blev under de tunge prøvelser, som han oplevede, så har hans folks hengivenhed for ham dog sikkert fra først af sin rod i mindet om hans barndom. Endnu da han var bleven en gammel mand, huskede man, at han havde været et stakkels forladt barn, som aldrig havde kendt en faders omsorg, og som man mente var bleven forsømt af sin moder den korte tid, han havde hende, for siden at blive opdraget af kolde, udeltagende slægtninge. Han, der var født til at bære to kroner, havde i sin barndom været udsat for kulde og sult trods den fattigste; han havde med grund været genstand for den største medlidenhed, og denne er nu en gang et godt grundlag for kærligheden.

Når her kong Fredrik VI's tyve første år skulle skildres, er det ikke hensigten at genfortælle, hvad der tidligere er bekendt herom; hvor dette ikke kan undgås, vil det ske i korthed. Men der findes i samtidige breve og optegnelser et rigt stof, som endnu ikke er benyttet, og dette gælder især om de optegnelser, hans overhofmarskal, Johan Bülow, har efterladt sig. Det er disse, her ere benyttede, hvor ingen anden kilde er anført¹⁾.

¹⁾ Bülow har flere gange omarbejdet sine dagbøger, og adskillige af disse ere tidt nok omtalte. Men paa det kgl. bibl. findes der et, som det synes hidtil ubenyttet uregistreret manuskript, der bærer den misvisende påskrift: „Materialier til kronprins Fredriks historie fra 1768 til 1787 af C. D. Biehl. Materialierne dertil ere leverede hende af Bülow.“ Manuskriptet er nemlig en af denne selv rettet afskrift af, hvad der utvivlsomt er hans samtidig med begivenhederne nedskrevne beretning om og betragtninger over disse. C. D. Biehls „Regeringsforandringen 1784“, Hist. tidsskr. III. V er kun en næsten ordret udskrift heraf med mange udeladelser. — Andre af Bülows manuskripter findes i rigsarkivet og ere ofte benyttede. Men det kgl. biblio-

Fredrik VI blev født d. 28. Januar 1768 om aftenen Kl. 10 $\frac{1}{2}$. Kongen spiste den dag hos overkammerherre Reventlow, men kom 1 $\frac{1}{2}$ time efter til slottet, hvor der da ved kuren uddeltes ordner og ærestegn i anledning af den glædelige begivenhed. Men offentlig vistest der ingen synderlig glæde. Kongen var dengang meget upopulær, og det kunde ikke bøde derpå, at dronningen endnu var genstand for den største beundring og medfølelse. Kort før sin nedkomst havde hun paa en køretur mødt matroserne, der råbte: „Hurra Caroline Mathilde! Christian er ikke din skoffikke værd!“ Kongen selv synes ikke at have følt nogen glæde over sønnens fødsel; endnu inden dronningen havde holdt sin kirkegang, tilføjede han hende den krænkelser at afskedige hendes overhofmesterinde, fru Plessen.

Den lille kronprins var et svagt barn; han havde den engelske syge, var urolig og vilde ikke trives. Da Struensee havde vundet dronningens tillid, begyndte man en alvorlig kur herimod. Han fik kun lette næringsmidler, frugt, risenvandgrød, brød, vand og mælk, alt koldt, gik meget let klædt, og fjerdynerne bleve tagne bort af hans seng. Til legekammerat blev der givet ham en jævnaldrende ved navn Carl, og de to børn bleve omtrent overladte til sig selv, de kunde spise, når de vilde, lege og slås, uden at nogen blandede sig deri; faldt kronprinsen, lod man ham selv om, hvorledes han kom op, stødte han sig, beklagede ingen ham¹⁾. Det er

teks er for vor tid langt rigere paa aktstykker og andre oplysninger end noget af disse, hvorimod de omfatte et større tidsrum. I det kgl. bibl. findes desuden: „Forsøg til biografier“ af Bülow.

¹⁾ Høst, Struensee, den tyske udg. I. 276 f. II. 156. Regeringsskiftet 1784, 183 f.

øjensynligt, at det er Rousseaus principer, der her have gjort sig gældende, og det viste sig også, at naturen ikke er nogen dårlig læge. Men der er næppe tvivl om, at metoden er bleven gennemført med temmelig ubarmhøjertig konsekvens og stundom har udartet til en ligegyldighed, der let kunde være bleven farlig. Således blev en lakej sat i Blåtårn, fordi han havde trukket vinduerne op på prinsens vogn, da denne en kold vinterdag kørte fra Hirschholm til København. En anden gang trak en tilfældig forbigående ham op af graven på Hirschholm, hvori han var faldet; men hverken prinsen eller hans redningsmand talte om, hvad der var sket, for ikke at få irettesættelser for utidig frygt og tjenstfærdighed. Da der en gang var bleven slået en flaske i stykker i værelset, vilde Struensee have, at skårene skulde blive liggende, for at børnene kunde lære at undgå at skære sig; men de bleve dog fjærnede, da livmedikus C. J. Berger forestillede ham, at de let kunde tilføje sig farlige sår. — I slutningen af Struensees tid blev der dog foretaget nogle lempelser i den hidtil anvendte metode; prinsen, som indtil da havde gået med bare fødder, fik sko og strømper samt noget varmere klæder, der blev lagt i hans kakkelovn om morgenen, og han fik kødsuppe. Det var Berger, som udvirkede dette, ligesom han i det hele efter Struensees fald fralagde sig al del i „det hårde og farlige“ ved prinsens opdragelse og skød skylden derfor på dronningen og Struensee.

Prinsen blev naturligvis på denne måde grænseløs uopdragen, da han lige til sit 4de år havde været overladt til sig selv uden at være nogensomhelst tugt underkastet og, hvad der maaske var endnu værre, uden at

have kunnet mærke, at der var nogen, som holdt af ham. I sin vrede over den utaknemmelighed mod hende, som enkedronning Juliane Marie mente, han viste 1784, sagde hun: „Jeg har gjort ham fra en tiger til et menneske!“ og det synes, at hun ikke helt har havt uret deri. Han kunde endnu 1772 næppe tale rent, i det han og hans kammerat havde dannet sig et eget af tysk og dansk sammensat, for andre vanskeligt forståeligt sprog, og han havde ingen forestilling om selvfornægtelse eller om at tage hensyn til andre. Sin legekammerat mishandlede han, og trods al umage, man gjorde sig for at behandle de to børn ens, havde de dog opdaget, at der var forskel imellem dem; engang havde prinsen nær slået Carl fordærvet, da dronningen kom til og skammede denne ud, fordi han ikke havde slået igen; men han svarede grædende: „Det turde jeg ikke, for han er jo prins“.

Straks efter d. 17. Januar blev feltmarschal Numsens enke hans overhofmesterinde; hendes første opgave måtte være at få ham til at tale et forståeligt sprog og at venne ham af med nogle af hans uartigheder. Dette sidste viste sig imidlertid meget vanskeligt. Der vedblev at være noget hårdt og ondskabsfuldt i hans karakter, hvilket var så meget ængsteligere, som det kunde se ud, som om det var en arv fra faderen. Når kadetter eller unge adelsmænd kom til ham for at lege med ham, vilde han altid sætte dem i arrest eller lade dem løbe spidsrod; begik de ingen forseelse, som han kunde straffe dem for, opfandt han en sådan. Endnu i en langt senere alder var han mærkelig ligegyldig overfor andres lidelser, og han havde den største ulyst til at give noget bort. Da Fredrik V, siger Bülow, som barn så en fattig

dreng gå barbenet på gaden, bad han sin hovmester med grædende tårer om at måtte give ham sine sko, da han havde flere. Hans sønnesøn svarer, når han hører tale om sult og kulde: Det er ikke så slemt, jeg har selv prøvet det. — Der er vel ingen tvivl om, at dette karaktertræk skyldes hans opdragelse; men der gjordes også alt for at forstærke det indtryk, den kunde have gjort på ham. Enkedronningen og hendes parti bleve ikke trætte af at påstå, at de d. 17. Januar havde frelst landet, kongen og prinsen. I dennes værelse ophængtes der et billede af Stanley forestillende kongen, der morgenen efter katastrofen kørte gennem byen med de hvide heste; det skulde minde ham om, at hans bedstemoder havde frelst ham fra at dø af kulde og sult. Hver 17. Januar måtte han gå til hende og takke hende for, hvad hun havde gjort for ham. Det er da ikke så uforklarligt, om de udstaaede lidelser i drengens fantasi have antaget en skikkelse, der ikke svarede til virkeligheden.

I den tid, fru Numsen var overhofmesterinde, blev der også begyndt på den egentlige undervisning, i det en søn af Holmens provst, Jørgen Hee, kom til prinsen og lærte ham at læse. Men den hele ordning varede kun kort; i eftersommeren 1773 indlod fru Numsen sig i nogle hofintriger, eller, hvad der den gang havde samme virkning, man troede, hun havde indladt sig i dem; det skal have været planen at styrte enkedronningen og skaffe prins Carl den øverste magt; i det mindste fortæller Bülow dette¹⁾; det er dog næppe troligt, at det vilde være løbet så fredeligt

¹⁾ Han nævner Schunacher, hofintendant, oberst Wegener, jægermester v. Krogen og en kammerfrøken Raben som deltagere i komplotet.

af, hvis man virkelig havde sigtet efter så højt et mål. Men meget pludselig blev det besluttet, at kronprinsen skulde have sin egen hofstat, eller, som det kaldtes, at han skulde til mandfolkene¹). Det må uden tvivl for kronprinsens skyld beklages, at dette skete så tidligt; ti han var kommet til at holde af „Mutter“, som han kaldte fru Numsen; det er vel den eneste gang i hele hans barndomstid, hvor der virkelig er blevet ham en moderlig kærlighed til del, og manglen derpå var dog den værste brøst ved hans opdragelse. Han har næppe følt noget savn, da hans egen moder bortsendtes; da hun døde, 1775, fik Bülow det hverv at sige ham det; men han blev ikke bevæget derved, men sagde blot: „Jeg håber, hun er hos Vorherre, og så kan man ikke ønske hende bedre“. Siden talte han aldrig om hende; Bülow havde fået det indtryk, at han vidste årsagen til, at hun var sendt bort, og troede, at det var vel fortjent. Men da han skulde skilles fra fru Numsen, græd han; dog var han allerede den gang bange for at lægge sine følelser for dagen; da nogle dage efter en af hoffets kavallerer spurgte ham, hvorledes han syntes om sin nye hofstat, hviskede han: meget ilde! men i øvrigt lod han sig intet mærke med, så Bülow siger, at den 5 år gamle dreng allerede syntes at have tilegnet sig kejser Tiberius's valgsprog, at ingen må kende fyrsternes hjærte.

Til at forestå den nye hofstat som overhofmester skal man først have udset Joachim Godske Moltke, en søn af kong Fredrik V's yngling, den gamle grev A. G. Moltke på Bregentved²). J. G. Moltke var den gang kun 27 år gammel; men kan kunde allerede se tilbage

¹) Regeringsskiftet 1784. 186 ff.

²) Mallingiana, personalia privata VI i en kort biografi af Eickstedt.

på en halv snes års tjeneste, først i underordnede diplomatiske stillinger, siden i søetatens kommissariat, hvorfra han havde taget sin afsked i Struensees tid. Han havde fået en god opdragelse og havde mange interesser, så det må formodentlig, trods hans ungdom, beklages, at han ikke vilde overtage den ham tilbudte post; i det mindste vilde han sikkert have skikket sig bedre til den end den mand, på hvem valget nu faldt, Hans Heinrich v. Eickstedt. Denne Mand var som en af hoveddeltagerne i sammensværgelsen mod Struensee pludselig fra en temmelig ubemærket stilling som regimentschef bleven statsminister og Københavns og gardens kommandant. Han hørte til den intimeste kreds af enkedronningens venner, og da man sikkert kun har villet betro det hverv at lede kronprinsens opdragelse til en mand, hun kunde have fuld tro til, har man ikke havt mange at vælge imellem. Der sagdes, at man havde set hen til, at han selv havde havt en 1770 i en alder af 21 år afdød søn, der skulde have været et ualmindelig lovende ungt menneske; men andre påstå rigtignok, at dette mere skyldtes den opdragelse, han havde fået i Sorø, end hans hjem, hvor forældrene levede i uenighed og tilsidst skiltes ad. Den kabinetsordre, hvorved kancelliet fik underretning om hans udnævnelse, taler om „hans danske hjærte og fornuftige omhyggelighed“. Her er i virkeligheden ogsaa peget på et hensyn, der sikkert har havt betydning ved hans valg; enkedronningen havde givet sin egen søn en fuldstændig dansk opdragelse; to af de mænd, der fremfor alle repræsenterede den nationale retning, Sneedorf og Guldberg, havde efter hinanden været hans lærere, og der er ingen tvivl om, at hun har villet, at kronprinsen skulde opdrages på samme måde;

men Eickstedt hørte afgjort til det danske parti; hans navn er knyttet til en så betydelig reform som indførelsen af dansk kommandosprog i hæren, og han tog siden med iver og interesse del i arbejdet på indfødsrettens indførelse. Men dette synes ganske vist også at have været den eneste retning, hvori han var skikket til det hverv, han havde påtaget sig.

Vi kende vel kun hans virksomhed som overhofmester af den beskrivelse, hans fjender have givet os deraf ¹⁾: men alle udtalelser gå så bestemt ud på, at han ikke var opgaven voksen, at vi ikke tør tvivle på, at dette virkelig var tilfældet, om der end kan være punkter, hvori der er gjort ham uret. Det er således vist nok, at han ikke havde mange kundskaber ud over, hvad der angik militær og høftjenesten, han skal ikke have forstået fransk, ikke kunnet skrive tysk og slet ikke have kendt de klassiske sprog, der den gang vare et nødvendigt tilbehør for et dannet menneske; i historie og geografi var han så uvidende, at han ikke kunde inddrage sig i en samtale, der berørte disse æmner, uden at prostituere sig ²⁾. Men det er ikke rigtigt, naar der tilføjes, at han skrev dårligt dansk. Der er intet at sige hverken på stil eller ortografi i de vistnok meget få breve og betænkninger fra ham, der ere bevarede ³⁾. Et af dem, som Bülow øjensynlig har afskrevet som et bevis på Eickstedts upassende måde at omgås sin myndling på, er 1776 skrevet til kronprinsen. Det skildrer med ret tiltalende lune en rejse til hans gods, Boltinggård på Fyn, besværlighederne ved farten over beltet og den

¹⁾ Regeringsskiftet 1784, 9.

²⁾ Mallingiana.

³⁾ En del breve fra Eickstedt findes i arkivet på Ravnholt.

festlige modtagelse, hvor alle gårdens folk lige ned til hønsepigen vare mødte i deres bedste stads. Hele tonen er vel beregnet på et barns fatteævne, og der skal en hel del pedanteri til for at forarges over det.

Bülow havde den bedste lejlighed til at lære sin foresatte at kende; men han kan ikke finde farver, der ere sorte nok til at afmale ham. Da han 1777 efter at have været meget syg atter viste sig ved hoffet, siger Bülow, at han var uforandret: „det samme træske og underfundige hjærte, de samme skandaløse sæder og urene talemåder, lige så hårdnakket og påstående i sine meninger, som alle uvidende folk gemenligen ere, lige så urimelig i sin myndigheds udøvelse, lige så grov og plump i sine irettesættelser, lige så nedrig, krybende og egenyttig i sine handlinger og lige så efterladen i sine største og helligste pligter, som jeg stedse har kendt ham, og som han er kendt af alle undtagen de, hvis hensigter han fremmede, de, som fandt deres fordel ved at smigre for ham, og de, som antage alle ting for det, de udgive sig for“.

Overfor så stærke ord vågner uvilkårlig oppositionslysten, og vi kunne heller ikke nægte, at vi antage, Bülow har gjort sin foresatte uret. Bülow hængte, som det jo næsten hørte til hans embede, stærkt i fornerne, han har sikkert, selv da kronprinsen endnu var en lille dreng, intet øjeblik glemt, at han var kongelig højhed. Eickstedt synes derimod at have havt tilbøjelighed til at omgås ham som et andet barn. Når han kaldes grov og plump, kan det også mærkes, at han i sine breve har en tilbøjelighed til at tale ligefrem, selv om de højeste personer, hvad der af og til giver hans stil en vis friskhed, som ikke just er almindelig hos den tids

brevskrivere, men som Bülow sikkert har fundet upassende¹⁾. Denne sidste var, uagtet han havde været officer, en i høj grad civil natur. Han afskyede jagt som en barbarisk forlystelse og disputerede med A. P. Bernstorff, der mente, at en krig kunde være nyttig, fordi den opvakte nationen af sin søvnagtighed og gjorde den virksom og ivrig for at afvende faren, medens Bülow al tid anså den for et absolut onde. Uden at være eller gøre fordring på at være videnskabsmand havde han stor respekt for kundskaber og kærlighed til boglige sysler, og ved siden heraf havde han fået sin rigelige andel af den sentimentalitet, der var kommet i mode ved Klopstock, og han var stærkt oplagt til at moralisere. Eickstedt derimod var en letsindig soldat og hofmand, ikke synderlig nøjeregnende med de midler, han anvendte for at nå sine hensigter, og allerede dette var jo unægtelig ikke nogen anbefalende egenskab hos en tilkommende konges hovmester.

Men dertil kom andre misligheder; han stod i slet

¹⁾ Som et eksempel anføres et brudstykke af et brev til Schæck Rathlouw af 13. Juli 1773: „Nyt er her intet; mine norske Breve melder, at tiidenderne fra Dannemark deroppe lyder, at vi nu hafde faaet det Kielske, saa at Banner hafde faaet befalning at tage possession af samme og derfor ey har kundet erholde permission herhid; pyt, sagde Peer, jeg tænker, hand bier vel lit. Printzen feier hen ved paraderne som en top på en Steenbro, officierer og gemene bliver saa lette, som de alle vare frantzoser, sidste have ellers ved alle serieuse affairer viist Sig lette nok . . . For at tilfredsstille Printzen over den chagrin, at det danske skal bruges, gik jeg til ham, da hand havde faaet resolutionen og bragte det paa banen; hand var temmelig opbragt; jeg var saa lykkelig at exprimere mig tydelig, som jeg haaber glædede ham. Den gode Juell arbeider som en Smed paa Camret; hafde man dog saadan en ved det danske Cancellie, saa troer jeg, de blev opvaagnede“ . . . (Ravnholt.)

ry for usædelighed; foruden at der fortælles mange andre historier om ham, var det almindelig bekendt, at en skuespillerinde, md. Møller, var hans maitresse. Da han havde ladet garden give nye kokarder, gjorde man i Kjøbenhavn følgende rim:

Af md. Møllers strømpebånd
har garden fået kokarder,
En næsvis mine, dumheds ånd
dertil — det gør komplet en garder.“

Måske netop på grund af denne forbindelse var han stærkt optaget af teatret, for hvilket han fra 1778 var en af direktørerne, han vilde helst tale om skuespillere og skuespillerinder, og han irriterede kronprinsen ved at nøde ham til at give dem foræringer ¹⁾.

Som han således i moralsk henseende gav et slet eksempel, brød han sig heller ikke om at vise ligegyldighed og ringeagt for religionen. I de første år gik han vel med prinsen i kirke, hvor han rigtignok også helst vilde tale med Bülow om skuespillerinder og danserinder. Men siden hørte dette op; han havde bestemt søndag formiddag til modtagelsestid for teatrets personale, og når Bülow så lørdag eftermiddag forhørte sig, om hs. ex. behagede at følge med i kirke, gik han med en komisk mine nogle skridt tilbage, bukkede og svarede: „For mig ikke! — Jeg takker mangfoldigt! — Vær så god! — Velbekomme!“ Bülow holdt hver aften bøn med prinsen; stundom forlangte Eickstedt, at det skulde ske i hans nærværelse, og Bülow måtte da finde sig i at stå som en skoledreng og opramse fadervor og vel-

¹⁾ Han, Holstein, Guldberg og Jacobi udgjorde en stedsevarende kommission. Generaladjutant Warnstedt var direktør. Kabinetsprotokollen 9. Marts 1778.

signelsen; men når Eickstedt så var gået, gjorde han og prinsen det om igen. Han nævner også, at Eickstedt en gang fik prinsen til at le ved at vrænge ad fadervor.

Der er ingen tvivl om, at det ikke var heldigt, at Eickstedt blev prinsens hovmester, og at hans uvenner have ret i, at hans levnet og tænke måde så vel som hans mangel på kundskaber gjorde ham uskikket dertil; men han har ikke, som det i almindelighed fremstilles, været nogen ubetydelighed; i de første år havde han megen og ingenlunde al tid uheldig indflydelse på regeringen, og han var ikke et værktøj i hoffets hånd. Til sidst kom han, som næsten alle de mænd, der 1772 havde samlet sig om enkedronningen, i uenighed med denne. Ved kronprinsens konfirmation udnævntes han til overkammerherre, men fik aldeles pludselig og uventet afsked som medlem af statsrådet. Som grund lod man kongen anføre, at „erfaring har lært os selv, at undseelse for en overhofmester hindrer og tilbageholder og endeligen virker for begge ubehageligen“; han havde derfor fundet det rettest, at Eickstedt udtrådte, før kronprinsen tog sæde.

Endnu skal det blot nævnes, at Bülows dom om ham i senere år blev betydelig mildere. Han tænkte med taknemlighed på, at Eickstedt havde frarådet ham et ægteskab, som dronningen foreslog ham med en af hendes damer, der var lige så fattig som han selv, fordi det vilde ødelægge hans udsigter; han kunde da ikke tænke på at opnå andet end et jydsk amt. Efter 1784 bevægede han et par Gange kronprinsen til at vise sin fordums overhofmester opmærksomheder, og da han selv 1793 i unåde var draget til Fyn, omgikkes de to

faldne hofmænd venskabeligt, og Eickstedt opkaldte en ø i sin have på Boltinggård efter Bülow.

Foruden af overhofmesteren kom kronprinsens hofstat til at bestå af Christian Urne, der blev første, Bülow, der blev anden kammerjunker, Werner H. A. Rosenkrantz v. Giedde, der blev kammerpage, og Benjamin Georg Sporon, der blev informator. Bülow havde været lieutenant i garden, de tre andre havde haft pladser ved enkedronningens hof, Sporon som pagehovmester. Hverken Urne, der snart blev uenig med Eickstedt og måtte forlade hoffet, eller Giedde fik nogen betydning for prinsen. Sporon har, både ved den lærebog i religion, han skrev for prinsen, og endnu mere ved den første danske synonymik og enkelte digte vundet et navn i litteraturen; han hører til forkæmperne for det danske sprogs ret, og han har lagt både dygtighed i tanken og færdighed i udtrykket for dagen. Hvad hans virksomhed som informator angår, da gælder det om ham som om Eickstedt, at vi kende den kun af hans uvenners beskrivelse; men disse have sikkert ikke uret, når de skildre ham som en ubehagelig, indbilsk og påståelig mand. Derimod er det ikke let at afgøre, om det er lige så sandt, når han kaldes en skødesløs og uduelig lærer. Bülow påstår, at han ikke lærte prinsen andet end religion, heraldik, astronomi, geometri, natur- og folkeret samt kirkehistorien efter Holberg, hvortil i de sidste år kom, at han læste Hojers Fredrik IV's historie med ham på tysk og Hesselbergs juridiske kollogium¹⁾. Men herved må dog mærkes, at denne også havde andre lærere; en tegnelærer Müller afskedigedes af Eick-

¹⁾ Hist. tidsskr. III. 5. 316 (C. D. Biehl).

stedt 1775, da denne var bange for, at prinsen skulde blive for hengiven til tegning; ved samme tid ansattes H. v. Aphelen som lærer i fransk; men Bülow klager over, at „han havde en slet udtale, ikke mindste levemåde, og den morale og de prisværdige eksempler af historien, som med sproget tillige kunde bibringes ham, vare ham ganske fremmede“. Men da han sagde Eickstedt, at prinsen gjorde ingen fremskridt, svarede denne: „Så meget desto bedre; ti så holder han mere af sit modersmål“. Denne temmelig vidt drevne kærlighed til dette, kunde nær være bleven skyld i, at han slet ikke havde lært tysk. Da prinsen var 7 år gammel, begyndte Bülow på egen hånd at lære ham det, fordi han fandt det alt for urimeligt, at han ikke skulde kende et sprog, som så mange af hans tilkommende undersåtter talte. Men han viste så stor ulyst dertil, at Bülow fandt det rettest at høre op igen; siden vågnede dog lysten til at lære det, og han tilstod da Bülow, at han tidligere ikke havde villet lære det, fordi Sporon havde forbudt ham det¹⁾. Også i fransk underviste Bülow ham, uagtet han efter v. Aphelens død fik en ny lærer i den reformerte præst Mourier; men denne havde så få timer, at der intet kunde udrettes i dem. Men når Bülow prøvede på at afhjælpe manglerne ved prinsens sprogkundskaber, måtte de passe på og lytte efter, når de yderste døres knirken bebudede Eickstedts komme, for at få bøgerne af vejen, inden han kom ind.

Når vi for Eickstedts og Sporons vedkommende ere

¹⁾ Hist. tidsskr. III. 5. 321. v. Aphelen var født i Norge, men havde opholdt sig meget i udlandet, bl. a. også i Paris. Han var autodidakt, men blev 1759 prof. phil. og er især bekendt af sit store franske leksikon.

henviste til lidet velvillige skildringer af deres virksomhed, have de kilder, hvoraf vi kunne øse for Bülow's vedkommende, den modsatte mangel, i det vi næsten kun kende ham af hans egne optegnelser. Det hører til sjældenhederne, at nogen kan se med kritik på sit eget liv og sine egne handlinger, og det er sikkert nok, at Bülow langt fra havde denne egenskab; der er ikke så lidt selvtilfredshed hos ham. Men der er næppe tvivl om, at han var den eneste af prinsens omgivelser, der egentlig holdt af det besynderlige barn, som han var kommet til at stå så nær, og til en tid har prinsen gengældt hans kærlighed. Dertil kom, at han havde adskillige egenskaber, der gjorde ham vel skikket til at være en tilkommende konges nærmeste omgang, og disse egenskaber fandtes ikke hos mange af den tids hofmænd. Han havde i Sorø erhvervet sig en del kundskaber, og han havde mange interesser, der gik i den modsatte retning af, hvad der var almindeligt hos unge adelsmænd og officerer. Han kunde naturligvis ikke undgå at indblandes i de talrige hofintriger, og det er nu ikke let at bedømme, om de mænd, som vare uvillige mod ham, havde ret, når de beskyldte ham for vankelmod og fejghed. Heller ikke kunne vi kaste lys over, hvorledes han i det enkelte benyttede den store indflydelse, han havde i nogle år efter 1784. I politisk henseende kan man næppe sige, at han havde bestemte grundsetninger; han lod sig her lede af sine sympatier eller antipatier for de forskellige statsmænd. Men man vil ikke kunne beskylde ham for personlig ærgærrighed og egen nytte, og uagtet han havde meget lidt tilovers for Chr. Reventlow, vilde han dog ikke give efter for de opmuntringer, der ikke manglede, til at arbejde på hans afskedigelse, da

de store landboreformer vakte uvillie hos mange mænd, der ellers stod Bülow nær ¹⁾). I det private liv var han på en gang sparsommelig og gavmild; han holdt strengt på sømmelighed og orden ved hoffet og var meget bange for, hvad der kunde virke skadeligt på hans prins. Han bandede aldrig, „uagtet han havde været militær“, og om han end må have været noget trættende ved sin bestandige moraliseren, havde han til gengæld mod til at sige sandheden, og han forstod at gøre det på passende sted og måde, ligesom han heller ikke blev træt af at modvirke uheldige tilbøjeligheder hos prinsen som dennes overdrevne sparsommelighed og ensidige lyst til militærvæsnet.

Bülow har ikke haft nogen let stilling ved hoffet, da man nok vidste, at kronprinsen holdt af ham, og var bange for, han skulde benytte sig deraf. Da han en gang læste Sullys memoirer, blev han advaret mod at lade bogen stå på sin hylde, for at den ikke skulde vække mistanke om, at han kunde ønske at spille hans rolle hos „den tilkommende Henry IV“. Når hans familie besøgte ham, forbød han damerne at vise sig ved vinduet, da der så straks vilde blive sat onde rygter i cirkulation; da enkedronningen en gang fik at vide, at han havde haft et sådant besøg, forhørte hun sig nøje om, hvem gæsterne havde været, og hvad de havde fået, men følte sig dog beroliget, da hun havde fået at vide, at det kun havde været hans familie, og at der var bleven trakteret med chokolade. Efter at Bernstorff var bleven afskediget, gjorde Bülow visit hos ham, men fik derfor en irettesættelse af Eickstedt. Men trods alt

¹⁾ Holm, Kampen for landboreformerne 104 f.

sådan synes han dog i det hele taget at have stået sig godt med sine foresatte, og man får det indtryk, at han, om end med iagttagelse af mange forsigtighedsregler, omtrent i sit forhold til prinsen har kunnet gøre, som han vilde, og at opsynet ovenfra har været temmelig slapt.

Vi vende atter tilbage til kronprinsen selv; han var endnu i sit 5te år et legemlig svagt barn, i høj grad ubehjælpelig og ubehændig, hvad han tildels vedblev at være, om end i mindre grad. Han gik så usikkert, at han bestandig faldt, men uagtet han tidt stødte sig, var han så hårdfør, at han aldrig klagede sig. Han kunde vanskelig gå opad trapper eller ad en bakke, hvorfor Bülow øvede ham deri på terrasserne ved Fredensborg. Heller ikke over sine hænder havde han herredømme, han tog bagvendt og kejtet på alt. Hans syn var svagt, han så på alt nedenfra og kunde slet ikke tale at se opad, som Bülow mener, fordi øjenhårene vare så hvide, at de ikke kunde beskytte øjnene mod lysstrålerne. Øjnene gik bestandig frem og tilbage, endog når han sov. — Alt dette fortog sig efterhånden, om end langsomt. Prinsen lærte således at sidde fast på en hest og havde tilstrækkelige kræfter til at tumle den, og i en henseende i det mindste fik han bugt med kejtetheden; ti ingen kunde håndtere et gevær således som han.

Det vil således ses, at det ikke er noget tiltalende billede af prinsens udvortes, vi få gennem Bülow's beskrivelse; derimod kan han ikke nok rose hans ævner: „han er begavet med en ypperlig hukommelse, en stærk tænkekraft, en gennemtrængende og hurtig skønsomhed, en overmåde stærk virksomhed og en god forstand; han

har kun lært lidt, men det er godt fattet; han var bleven en stor mathematicus, ifald hans hjærne havde holdt det ud“. Hvad hans moralske egenskaber angår, da vare de en mærkelig blanding. Han besad en fast karakter, megen ærgerrighed, og om kvinder brød han sig ikke; men han kendte ikke taknemlighed eller medynk, havde stor færdighed i forstillelse og var fra sin spæde barndom yderst tilbageholdende: „han kender ej at udøse sin sorg i sin vens bryst for der at genfinde lindring“.

Denne medfødte hårdhed i hans sind var den følsomme Bülow's stadige sorg. Da prinsen var 9 år gammel, uddelte han en gang præmierne i landhusholdningsselskabet. C. F. Jacobi skrev i den anledning et digt til ham; men, siger Bülow, poetens indbildningskraft må have vist ham den glæde i prinsens ansigt, som han berømmer ham for; ti i hans hjærte var den vist ikke; aldrig har nogen været mere følelsesløs ved den fornøjelse at give. Prinsen må dog formodentlig have moret sig ved højtideligheden; ti han spurgte Bülow, om der var flere sådanne selskaber. Denne svarede, at der var mange, men de vare mindre indrettede for det almindelige end for at forbedre medlemmerne indbyrdes, og om han havde lyst, kunde de vælge sig et, som de så skulde holde, når de vare ene. Da prinsen syntes godt herom, opsatte Bülow love for selskabet, hvorefter adskillige dyder skulde øves som standhaftighed, forsigtighed, redelighed og velvillie. Dyderne's sindbilleder bleve hængte op på væggene, „og der bibragtes prinsen mange gode grundsætninger“. Men når Eickstedt så denne leg, blev han så forbitret, som om han havde fundet dem i den skammeligste gerning.

— Overhofmesteren forstyrrede også en anden adspredelse, der tiltaler os mere. For at give prinsen et begreb om forstvæsen og agerdyrkning, havde Bülow fået ham med til at anlægge et stykke have på Fredensborg. De gravede selv jorden, såede blomster, køkkenurter og og de forskellige sædarter, anlagde en planteskole osv. Bülow læste landøkonomiske skrifter og fortalte prinsen, hvad denne kunde fatte af indholdet, og han talte til ham om, at når det kostede så megen møje at dyrke en lille plet, var det endnu besværligere med større arealer. Derfor var det billigt og retfærdigt, „at den, som ved at dyrke jorden blev det menneskelige køns velgører, også fik belønning for sin sved“. Det er vel første gang, der er bleven talt til ham om den sag, hvis gennemførelse er bleven den største bedrift i hans lange regeringstid. Prinsen fandt i flere år stor fornøjelse i havearbejdet, hvert træ og hver mark, han på sine spadsereture kom forbi, tildrog sig hans opmærksomhed, og han var stolt af at kunne sige, om sæden stod godt eller ej. Bülow lod ham også tale med bønder og andre folk, de mødte, uagtet han vidste, at deres spadsereture vare blevne forbudte, hvis det var bleven bekendt. Men derfor var han ikke bange, da han kunde stole på hans tavshed. Iøvrigt havde Bülow også ved have dyrkningen den hensigt at vænne prinsen til at give, idet havesagerne bleve bortskænkede. Netop dette gjorde ende på denne beskæftigelse. Eickstedt havde bortgivet noget kål i prinsens have; denne, der ikke vidste det, havde derimod skænket den til en anden, som borttog den. Herover opførte Eickstedt en scene, og fra den tid var prinsen ikke til at formå til at give sig af med haven.

Medens Bülow således søgte at skaffe prinsen inter-

esse for have- og agerdyrkning, havde han bestandig søgt at give ham ulyst til jagten, især parforcejagten, fordi han fandt denne forlystelse både umoralsk og uøkonomisk. En dag i året 1783 indbød dronningen ham til en såkaldt curée, hvor et dyr skulde hidses af hunde i slotsgården. Bülow kaldte det med god grund en styg og barbarisk fornøjelse, og prinsen selv vilde også helst være fri for at se på den; men han vidste ikke, hvorledes han skulde bære sig ad, da han ikke turde afslå indbydelsen. Bülow rådede ham til, når jagten begyndte, ikke at se på denne, men vende sig om og tale med dem, der sad bagved ham. Dette gjorde han, men dronningen lagde mærke dertil og blev „bister“. Hun gjorde Eickstedt bebrejdelser, men denne var selv en ivrig jæger og kunde ikke mistænkes for at have givet prinsen ulyst til kunsten. Mistanken faldt da på Bülow, der i den anledning fik en irettesættelse. Kort efter var prinsen for første og sidste gang med på en stor jagt; da der ingen skade skete derved, var Bülow åbenbart ikke utilfreds med, at hans hest ved denne lejlighed faldt med ham.

Hvad vi iøvrigt vide om prinsens daglige liv, er kun lidt; han kom tidt med i teatret, men ellers synes han ikke at have havt synderlig adspredelse; efter at han var kommet bort fra fru Numsen, nævnes det ikke, at han har havt jævnaldrende legekammerater. I året 1778 siges det, at man forbød ham at komme sammen med søsteren, som vistnok hele hans liv igennem var det menneske, han elskede højest. Iøvrigt var hele hans opdragelse, hvad dog formodentlig må regnes Eickstedt til fortjeneste, mild og human. Han fik efter 1773 aldrig

hug, men Bülow føjer også til, at han aldrig egentlig har forskyldt en sådan straf.

Enkedronningen synes lige så lidt at have taget sig af kronprinsens opdragelse som i sin tid af hans faders; hun har, så vidt man kan skønne, overladt ham til de mænd, hun havde valgt til at tage sig af ham. Han var hos hende hver søndag eftermiddag, men han talte aldrig om, hvad der passerede. Dronningen har ikke formået at vinde hans hengivenhed, og hun har måske heller ikke prøvet derpå. Tanken om, at han var Caroline Mathildes søn og den eneste, der nu stod i vejen for, at hendes egen søn kunde nå tronen, har vel heller ikke givet hende større kærlighed til ham; men det behøver næppe at siges, at de beskyldninger mod hende, der stundom ere blevne hviskede i krogene, at hun kunde have tænkt på at berøve ham sin arveret eller gøre noget endnu værre, ere den grundløseste bagvaskelse. Da kronprinsen voksede til, kunde hun naturligvis heller ikke undgå at tænke på, at det en gang vilde stå i hans magt at tilintetgøre hele den indflydelse, hun nu udøvede, og som vi skulle se, vågnede bevidstheden om den magt, han vilde få, meget tidlig hos ham selv.

Den regering, som var bleven dannet 1772, havde i begyndelsen været alt andet end sikker; den havde i de første år udsondret to medlemmer, Rantzau Ascheberg og grev Osten, der begge kun vare blevne optagne, fordi man ikke kunde undgå dem. Da Bernstorff 1773 var bleven udenrigsminister, havde statsrådet imidlertid fået den skikkelse, som det beholdt i 7 år, når undtages, at admiral Rømeling i denne tid døde; men hvad der mere end noget andet bidrog til at befæste enkedron-

ningens regimente, var, at Caroline Mathilde døde i Celle 1775. Det kunde nu med sikkerhed siges, at der ingen forandring kunde ske, før kronprinsen var bleven så gammel, at han kunde tage del i forretningerne. Men det viste sig også her, at fælles frygt er et bånd mellem menneskene, og at de let skilles ad, når frygten ophører. Allerede det næste år udkom loven om indfødsretten, der vakte stor uvillie hos alle de mange fremmede, der vare ansatte i statens tjeneste, og da Bernstorff 1780 afskedigedes, fik denne uvillie ny næring. Hertil kom andre grunde, der efterhånden opløste næsten hele den kreds af mænd, der havde sluttet sig til enkedronningen, og hoffet blev i de sidste år, hun regerede, skueplads for talrige intriger, der skabte mere og mere misfornøjelse, og alle, der bleve fjendtlig stemte mod det daværende regimente, vendte selvfølgelig deres øjne til kronprinsen.

I året 1781 ønskede dronningen at tilvejebringe en forbindelse mellem den 13årige prins og den preussiske prinsesse Frederikke Charlotte Ulrika Cathrine, en datter af den senere konge Fredrik Vilhelm III. Hun var lige gammel med prinsen, altså 13 år. Det var ikke vanskeligt at få ham til at gå ind på denne plan; man lod ham gennemgå tabellerne over de fyrstelige huse og henledede hans opmærksomhed på den prinsesse, man ønskede, han skulde vælge. Men netop her begyndte først en mod dronningen fjendtlig indflydelse at gøre sig gældende. Eickstedt havde, da Urne 1774 fik sin afsked, ansat Theodor Georg Schlanbusch som kammerpage. Denne tilligemed Joh. Chr. Bodendich der var kirurg og kammertjener, vandt snart indflydelse på deres unge herre. Uagtet Schlanbusch havde været,

på Sorø, der var planteskolen for det danske parti, slog han sig til den misfornøjede tyske opposition; han og Bodendich underholdt ved af- og påklædningen prinsen med spotterier over indfødsretten, og de bibragte ham tillige uvillie mod det preussiske giftermål ved at fortælle ham, at der hvilede en stærk mistanke over prinsesse Frederikkes fødsel; hun gik i Tyskland under navnet prinsesse Müller, og kong Fredrik II havde noksom lagt for dagen, at han i dette punkt delte den almindelige mening.

Schlanbusch, der ellers skildres på en alt andet end tiltalende måde, da han både skal have været tilbøjelig til drik og usædelighed, har øjensynlig vundet prinsens tillid og vistnok brugt den til hos ham at vække den tanke, at han nu, da han var 13 år gammel og altså skulde have tiltrådt regeringen, hvis hans fader ikke havde levet, burde konfirmeres og derefter have sæde i statsrådet. I det mindste blev det ham, for hvem prinsen åbenbarede, at han vilde sætte dette igennem. Anledningen hertil fortælles noget forskelligt. Efter en beretning skal Guldberg have glemt sig selv overfor prinsen, og Eickstedt derefter have nødt denne til at gøre ham en undskyldning. Efter Schlanbuschs egen fortælling¹⁾ var det en tilsidesættelse en aften ved hoffet, der opirrede ham. Da han om aftenen kom til sine egne værelser, var han der ene med Schlanbusch, fordi Bülow var syg, og han betroede ham da, at han ikke vilde tåle den mangel på opmærksomhed, som vistes ham, men forskaffe sig den ret og myndighed, der tilkom ham. Dette fandt sted i foråret 1781, og straks efter begyndte

¹⁾ Regeringsskiftet 1784, 38.

den hemmelige korrespondance med Bernstorff; greverne Ludvig Rewentlow og Ernst Schimmelmann droges med ind i forbindelsen tilligemed general Huth og den gamle Henrik Stampe. Det er her ikke hensigten atter at skildre hele denne sammensværgelses gang. Men den viser os, at Bülow ikke har uret, når han taler om prinsens tavshed og kalder ham en mester i forstillelseskunsten. Den 13årige dreng talte i over et år ikke om sine planer til Bülow, der først blev indviet i dem i efteråret 1782. Han havde en væsentlig del i, at der ikke blev gjort noget forsøg på at fremme konfirmationen eller på at lade prinsen overtage regeringen før denne, og ved at drage Schack Rathlou ind i forbindelsen bevirkede han både, at revolutionen udførtes på en forholdsvis lempelig måde, og at den ikke i alt for høj grad fik udseende af at være en sejer, det tyske parti vandt over det danske. Men tre år igennem bevaredes hemmeligheden, og den 14. April 1784 udførtes den fattede beslutning med en fasthed og sikkerhed, man ikke skulde have ventet, hvor den egentlige fører, som selv måtte udføre arbejdet på den afgørende dag, var en 16års dreng. Kejsersinde Catharine havde ret, når hun sagde til den danske gesandt v. Sacken: „Prinsens optræden viser megen fasthed og kraft“, og kejser Josef, når han sagde, at en ung fyrste ikke kunde debutere bedre, og bad den danske gesandt hilse ham, at kejseren glædede sig til en gang i ham at få en værdig stalbroder.

Men i København var der langt fra den samme glæde over revolutionen 1784, som der havde været 1772. Det regerende parti frygtede for, at der kunde finde en ny omvæltning sted. Enkedronningen boede endnu på slottet, alle dets talrige funktionærer vare ansatte af

hende. Det synes, at Schimmelmänn og Reventlowerne have anset det for nødvendigt at holde en slags vagt over kronprinsen. En aften var der stor alarm, fordi låsen på hans sovekammerdør ikke kunde lukkes; men prinsen selv erklærede, at han ikke var bange og ikke brød sig derom¹⁾. Disse farer existerede dog sikkert kun i Schimmelmänn og Reventlowernes noget exalterede fantasier. Men mellem menigmand har der ikke været nogen ret tillid til prinsen. Der udbredtes alle slags ufordelagtige rygter om ham, og jævnlig fandt man på slottets døre paskviller mod ham. I en af dem hed det ikke uvittigt: „Kongen har overdraget regeringen til kronprinsen, kronprinsen til grev Bernstorff, grev Bernstorff til grev C. Reventlow, grev Reventlow til etatsråd Wendt²⁾); nu kan man dømme om, hvorledes Danmark bliver regeret“. I en anden truer en borger med at skyde prinsen, fordi han bliver en stor borgerhader, der kun vil adlyde adelen, og man har ikke havt mod til at betragte sligt som tomme trusler; ti der blev gjort mange ophævelser af en skarp patron, der blev fundet på fælleden, og som man frygtede for skulde være tiltænkt kronprinsen. Det var for at påvise grundene til disse paskviller, Werner Abrahamson i året 1787 udgav „Tronfølgeren i Gondar“, der få måneder efter udkom i „andet tryk“ og fremkaldte flere småskrifter. Det ses af disse, at det især er kronprinsens militære ivrighed og store sparsommelighed, samt at han rejste til hertugdømmerne, før han havde været i Norge, der fremkaldte misfor-

¹⁾ Regeringsskiftet 1784, 76.

²⁾ Dr. med. Carl Wendt havde været Reventlows lærer. Han var deputeret i finanskollegiet og døde 1815 som overpræsident i Kiel.

nøjelsen. Men Abrahamson véd ikke at give nogen bedre forklaring, end at det er hyklerne, monopolisterne, de bangegjorte mægtige og trældomselskerne, denne nationens bærne og afskum, der sætte deres og deres tilhængeres penne og grifler i arbejde for at frembringe skandskrifter og skandbilleder. Men dette er ikke rigtigt; det var i København, misfornøjelsen kom frem, og der fandtes „plagefogeder og proprietærer“ ikke. Der var naturligvis som altid en del styverfængerer med i spillet; ti paskvillerne bleve let solgte og godt betalte. Men grunden hertil var, at man følte sig meget usikker i sin forventning om, hvorledes kronprinsen vilde udvikle sig, og hvad man så og hørte bidrog just ikke altid til at berolige dem, der frygtede for fremtiden.

Heller ikke på de fremmede diplomater gjorde prinsen noget godt indtryk; det havde naturligvis straks vakt glæde i England, at Caroline Mathildes søn havde styrtet den regering, der havde bragt hans moder i ulykke. Men da der kort efter fra dansk side tænktes på et giftermål mellem kronprinsen og en engelsk prinsesse, vilde den engelske konge ikke indlade sig derpå. Sagen kom formodentlig aldrig så vidt, at det blev udtalt, hvilken af kong Georg III's døtre man tænkte på; en af dem, Augusta Sophie, var født 1768, en anden, Elisabeth, 1770, så de begge havde en passende alder. Men da den engelske gesandt, Hugh Elliot, i foråret 1785 gjorde en rejse til sit hjem, sagde kronprinsen ham ved afskedsaudiensen, at såsnart han havde overvundet visse hindringer, som vare gesandten bekendte, vilde han, når han tænkte på giftermål, vende sig til den engelske kongefamilie, for hvilken han nærrede de venkabeligste følelser, og med hvilken han var så nær i

slægt¹⁾). Elliot synes at have gjort sit bedste for at bringe sagen til afslutning, men uden held, og i November måned måtte han skrive til Schack Rathlou, at han under de nuværende politiske forhold, da stemningen mellem England og Rusland var så fjendtlig, ikke vovede at indlede en ægteskabsunderhandling. I et mere privat brev tilføjede han, at man i London ønskede lejlighed til bedre at lære kronprinsens karakter at kende; man stolede, siger han, ikke på hans indberetninger, da han ansås for „enthousiaste au ce sujet“. Men da han var vendt tilbage til København, forklarede han sig nærmere: man var i England og efter hans mening i hele Evropa overbevist om, at prinsen havde arvet faderens sygdom og var sindssvag, og Elliot synes i virkeligheden selv langt fra at have været vis på, at dette ikke var tilfældet. Rygterne om, at kronprinsen var sindssyg, fortog sig vel; men det var alligevel ikke gunstige beretninger, der sendtes om ham til de fremmede hoffere. Flere år senere skrev en gesandt: „Han røber ingen overlegen ånd, men er stivsindet, så sparsommelig, at det for en prins grænser til gerrighed; han hader pragt og al etikette. Han er tilbageholdende af frygt, fordi han véd, at han ikke kan vedligeholde en samtale ... Jeg tror ikke, han vil være skikket til at fatte store planer eller udføre dem. Hans karakter er hård“²⁾. De derimod, der virkelig lærte ham at kende, fik et bedre indtryk af ham. Således skal den svenske konge, da han og kron-

¹⁾ Arkivet på Ravnholt. Udtalelsen var formuleret af Schack Rathlou, der levende ønskede dette ægteskab. Sammesteds findes de samme aktstykker i denne sag som hos Bülow.

²⁾ Afskrift med statsminister Haxthausens hånd fra 1797 i arkivet på Ravnholt. Depechens forfatter nævnes ikke.

prinsen 1786 gjorde hinanden gensidige besøg, have sagt, at denne overgik de tanker, han havde havt både om hans forstand og hjærte.

Grunden til disse ugunstige opfattelser af prinsen må søges i den mærkelig ujævne udvikling af hans anlæg. Hans villiestyrke var langt forud for hans alder. Han var bleven vant til at bevæge sig på en usikker grund og til ikke ret at tro nogen. Hvad Bülow sagde ham, måtte Eickstedt ikke få at vide, og hvad han forhandlede med Schlanbusch og Bodendich, skulde være en hemmelighed for Bülow. Overfor enkedronningen havde han i mere end to år udvortes vist lydighed og underdanighed, medens han stadig tænkte på at berøve hende magten. Hans forstands udvikling holdt derimod langt fra skridt dermed; han havde kun få kundskaber og endnu færre interesser. Men især synes hans følelser at have været mærkelig tilbagetrængte; formodentlig fordi han aldrig selv havde været genstand for kærlighed, var der heller ingen, som han ret brød sig om, søsteren undtagen; Bülow fortæller mange træk af hans hårdhed. Da der var tale om at skåne en svagelig officer for anstrængende tjeneste, sagde han: „nej, lad ham kun blive ved, desto snarere blive vi af med ham“. Han ønskede også tidt, at pensionerede embedsmænd snart måtte dø, og takkede Gud, når dette skete. I året 1789 havde han afskediget konferensråd Morgenstjerne af generalitetet. Da Bülow sagde ham, at det krænkede Morgenstjerne, at han ikke havde fået årsagen dertil at vide, svarede han: „Det har kongen ikke nødig; når han ikke vil have nogen i sin tjeneste, kan han lade ham gå“. Bülow udbrod da: „Aldrig har man hørt sligt i

Danmark før, og det kan D. k. h. af mange årsager ikke mene“. „Jo“, svarede prinsen, „det mener jeg! Vilde De give Deres tjener nogen årsag, hvorfor De jagede ham bort?“ og han vilde ikke høre Bülow's forklaring om den forskel, der var på en høj embedsmand og en tjener, som en redelig husbond jo dog heller ikke vilde jage bort uden årsag. En anden gang, da der var stor dødelighed i garnisonen, sagde han: „Det er blot regimentfeltskærens skyld, når soldaterne dø; sker det igen, vil jeg lade ham arrestere“. General Huth, der ellers ingen blød karakter var, gjorde indsigelse herimod, og uagtet prinsen mente, at således bar kongen af Preussen sig ad, blev der dog ingen feltskær arresteret. Ligesom han var hensynsløs overfor mennesker, var han det også overfor dyr; han red så stærkt op ad Frederiksberg bakke, at hans og følgets heste rystede, når de stod af dem. Hertil kom endelig, at følgerne af hans barndoms sygelighed endnu ikke vare overvundne, så hans udvortes optræden var usikker, og vi kunne da ikke undre os over, at de, som ikke stod ham nærmere, fik besynderlige og urigtige forestillinger om ham.

I virkeligheden må man snarest undre sig over, at han bestod den prøve, han var sat på, så godt. Ti den 16årige dreng manglede jo intet andet end navnet i at være konge, og, som alt omtalt, han havde lige fra begyndelsen af meget høje forestillinger om en konges magt. Bülow, der aldrig kunde få den egentlige årsag til, at han var faldet i unåde, at vide, spurgte mange år efter prins Carl herom; denne svarede: „Ach mein alter, lieber Freund, Sie kennen unsern König; er ist, das weisz Gott, ein so guter Herr; aber er wollte Ene-

volds sein¹⁾“. Dette er overordentlig træffende; fra begyndelsen af vilde han selv regere; dette formåede han ikke; men når han da mærkede, at nogen havde fået indflydelse på ham, blev han forbitret på dem og bortfjernede dem. Endnu langt henne i hans regeringstid vil man kunne finde eksempler på sådanne pludselige omskiftelser; der er næppe tvivl om, at det er faderens sørgelige eksempel, der har stået afskrækkende for ham.

Men han opfattede ikke denne sin stilling blot som en magt, der var givet ham, men tillige som en forpligtelse, i det han virkelig søgte at sætte sig ind i sagerne. Hans daglige liv var både tarveligt og virksomt. Han stod op om morgenen Kl. 6, holdt sin andagt, klædte sig på og spiste frokost, hvilket alt kun tog en halv time. Derpå gik han til ridehuset, hvor han blev til Kl. 8. Derefter lod han sig forelæse ansøgninger, og det resolveredes, om de skulde til kollegierne, eller om de kun angik gaver af kongens kasse. Undertiden tog han selv en ansøgning med sig for at indhente oplysninger hos vedkommende departementschef. Han tilbragte derefter et par timer på spasereture eller med parader, indtil han spiste frokost; var klokken da ikke over 12, lod han atter forelæse af de udenlandske depecher eller kollegiernes betænkninger. Kl. 12½ klædte han sig på, og Kl. 2 gik man til taffels; dette var i enkedronningens tid først bleven holdt Kl. 5—6, men denne skik, som havde forårsaget en stor forvirring, forandrede straks efter regeringsskiftet. Kl. 3 gik prinsen til sine værelser, og nu begyndte audiensen. Efter denne læste Bülow for ham til Kl. 9, da man spiste til aften. En eller to

¹⁾ I Hist. tidsskr. IV. 4. 402 fortæller Werlauff dette efter Bülow's meddelelser.

gange om ugen var han på komedie, „mere for at lade sig se af det længselsfulde folk end for selv at se et skuespil“. Kl. 10 holdt han og Bülow bøn sammen, og derefter gik han til sengs¹⁾.

Man vil ikke kunne sige, at tiden blev spildt; men der var dog en ting, som der ikke blev fundet plads til, nemlig den udvidelse af sine kundskaber, som han hårdt kunde trænge til, og som dog alene vilde have sat ham i stand til virkelig at være „enevolds“. Nu blev det dog, enten de beslutninger, han tog, vare heldige eller uheldige, andre, der ledede ham, selv når han troede at tilkendegive sin egen villie. Denne trådte derfor stundom frem som vilkårlighed, når han med et magtsprog afgjorde sager, hvis rækkevidde han ingen forestilling havde om. Da således Schimmelmann 1786 havde fattet den sikkert ikke heldige idé til speciesbanken i Altona, lykkedes det kun at overvinde en meget energisk modstand mod den både i bankdirektionen og statsrådet ved at kronprinsen i dette erklærede sig for forslaget iværksættelse og befalede, at det skulde underskrives, hvortil Schack Rathlou svarede, at han da underskrev som undersåt, men ikke som rådgiver.

Men om han end således kunde tro sig istand til at danne sig en mening om ting, han i virkeligheden ikke forstod, er der dog ingen tvivl om, at bevidstheden om, at han kun havde få kundskaber, trykkede ham og bidrog stærkt til at gjøre hans optræden genert og frygtsom. Men den gav tillige anledning til, at han med stor iver kastede sig over exercits og paradevæsen: ti her var et område, hvor han følte sig hjemme. Han

¹⁾ Smlgn. „Tronfølgerne i Gondar“ 4.

kendte vel intet til egentlig taktik, men han håndterede et gevær fortræffeligt og forstod at se, om soldaterne også gjorde dette. Denne uheldige tilbøjelighed vågnede først ret på den tid, da han overtog regeringen. Bülow siger, at hans passion var fra hans 4de til hans 7de år militæret, fra 7de til 12te have og maleri, fra 12te til 16de riden og heste, fra 16de — militæret. Når han kom på exercerpladsen, optrådte han egentlig som underofficer: „Han gestikulerede, sprang, råbte, rettede med en hidsighed, der faldt alle i øjnene, ja det gik endog så vidt, at han et par gange deledede nogle rap ud med sin stok“. Den ensidige lyst, han havde til soldater-væsnet, hjalp ikke til at gøre ham populær, og den voldte Bülow mange sorger; han glemmer heller ikke med tilfredshed at notere, når det lykkedes en gang imellem at få prinsen til at bese civile institutioner eller at iføre sig sin admiralsuniform og besøge holmen. Men når prinsen ikke kunde blive træt af selv at exercere og at lade andre exercere, viste dette et karaktertræk hos ham, der kunde udvikle sig både til det onde og til det gode; han gjorde aldrig noget halvt, men når han havde fattet en plan eller taget en beslutning, gennemførte han den med, hvad man stundom kan give det smukke navn fasthed, men også stundom må kalde halsstarrighed. Det var heller ikke hans mening, at hæren blot skulde være legetøj; han ønskede den gang inderligt, at der måtte blive krig, så han kunde få lejlighed til at bruge soldaterne. Han deltog selv i det lille felttog, den norske hær foretog i Sverrig 1788, og det har næppe været med hans villie, det endte så brat¹⁾.

¹⁾ Hist. tidsskr. IV. 1. 815 o. fl. st.

Det var stadig hans håb, at Gustav III nok endnu en gang skulde give anledning til en krig, og dette var også den almindelige mening. Da den svenske konge døde, var der derfor stor glæde i København; men kronprinsen sagde: „Ja nu tror de, de kan sove så meget, de gider, og falde tilbage til deres forrige dorskhed“.

Men han havde ikke formået at drage nytte af de erfaringer, man under krigen med Sverrig havde gjort om de sørgelige følger af, at der var sørget dårligt for hærens udrustning og forplejning. Ved en troppesamling, som holdtes 1792, gik det så vidt, at soldaterne de to første dage intet brød kunde få og hestene i 36 timer ingen furage.

Indtil 1784 havde kronprinsen ikke ved hoffet havt nogen anden omgang end enkedronningen, hendes søn og den kreds, de samlede om sig. I udvortes henseende skete der ingen pludselig forandring hermed; det måtte ikke se ud, som om der var sket noget brud mellem medlemmerne af den kongelige familie; dette betegnedes straks ved, at et bal, der var ansat til aftenen den 14. April, blev afholdt, og både enkedronningen og hendes søn vare tilstede ved det. Hun blev også i mange retninger hensynsfuldt behandlet. Da hun bestandig var i pengeforlegenhed, fik hun en gave på 20000 rd., og ved Bernstorffs hjælp opnåede hun et tilsagn om, at hendes appanage, 90000 rd., skulde udbetales endnu et år efter hendes død, og hele denne sum fik hun straks som forskud. Men der kunde dog selvfølgelig ikke være nogen hjertelig forståelse mellem kronprinsen og hans slægtninge. I sommeren 1784 tog kongen og kronprinsen ikke til Fredensborg, men til Frederiksberg, og under påskud af, at her ikke var tilstrækkelig plads for

begge hofetater, måtte enkedronningen finde sig i at tage alene til Fredensborg, hvor hun selv måtte underholde sit hof, hvad hun ikke havde gjort siden 1772. Prins Fredrik synes at have haft vanskeligst ved at finde sig i den skete forandring. I året 1785 var han på et besøg i Mecklenburg, hvorfra han, uden at have indhentet kongens tilladelse, rejste til Berlin. Han fik da et meget spydigt brev fra kronprinsen og igennem grev Bernstorff en formelig irettesættelse. Da han havde gjort kongen en undskyldning, tilskrev kronprinsen ham, at denne meget gerne vilde glemme hele denne sag. Det næste år var der et formeligt slagsmål mellem de to prinser. Kronprinsen kastede onkelen om på gulvet, hvorover denne blev „arrig“ og sagde, at når han blev således beegnet, kunde han ikke have med ham at gøre, hvorpå han fik det svar, at så kunde han lade være. Han sprang da op og gik atter løs på sin modstander, men kom på ny tilkort, var nær ved at besvime og råbte på vand, som prinsesse Louise, der var tilstede, bragte ham. Derimod synes hans hustru, prinsesse Sophie Frederikke, både før og efter 1784 at have stået i et venligt forhold til kronprinsen.

En egentlig ny omgangskreds fik kronprinsen i de tyske medlemmer af kongehuset, der efterhånden samledes i København. Kongens svoger, prins Carl af Hessen kom allerede i efteråret 1784 for at medvirke ved nogle forandringer af militærvæsenet, og omtrent samtidig kom de tre unge augustenburgske prinser, Frederik Christian, Emil og Christian August. Den førstnævnte af disse blev det næste år forlovet og 1786 gift med kronprinsens højtelskede søster, den smukke og blomstrende Louise Augusta. Også prins

Carl nærede en ægteskabsplan; han vilde have sin datter Marie gift med kronprinsen. Bernstorff og Reventlowerne havde intet derimod; men det danske parti, og deriblandt også Bülow, syntes ikke om planen; prinsessen havde ingen medgift; desuden passede hendes karakter ikke til prinsens; ti hun var en af de såkaldte skønne ånder, deklamerede Messias udenad og gjorde vers, og så rosværdige disse egenskaber i sig selv vare, sa stemmede de kun lidet med hans smag og levemåde. Det var i en samtale med Bernstorff og C. Reventlow, Bülow udtalte dette. Bernstorff svarede, at politikken havde lidet med kronprinsens giftermål at gøre; han vilde skaffe ham et portræt og en beskrivelse af de prinsesser i Evropa, der kunde være tale om, så måtte han selv vælge. Bülow sluttede heraf, vistnok med rette, at Bernstorff af venskab for prins Carl ønskede ægteskabet med hans datter. Reventlow udtalte sig bestemtere og kaldte prinsen en herre af den bedste forstand og det bedste hjerte¹⁾.

Hoffet var nu igennem flere år skueplads for talrige intriger og personforandringer, i det alle parter med mere eller mindre held søgte at få indflydelse på kronprinsen. De forskellige personer, der vare indviklede i disse tvistigheder, stod snart på den ene og snart på den anden side; men for så vidt der kan tales om noget princip, hvor det personlige spiller så stor en rolle, drejede striden sig om, hvor vidt det danske eller det tyske parti skulde herske, og da tillige, hvad dermed

¹⁾ Dette er vistnok pålideligere, end når Manderfelt beretter, at Bernstorff 1790 skulde have udtalt sig med stor vrede mod kronprinsens bryllup. Holm, Danmarks udenrigshistorie 1791—1807 I. 22, anm. De af Bülow anførte ytringer faldt 1785.

hængte sammen, om landboreformerne skulde indskrænkes til nogle forandringer i fæstelovgivningen o. s. v., eller om de skulde gennemføres lige til stavnsbåndets løsning. Det var øjensynligt, at det var det tyske parti, der havde sejret 1784, og det havde al udsigt til at beholde magten, både fordi det i det hele repræsenterede fremskridtet og var i besiddelse af den største dygtighed, og især fordi alle anerkendte, at Bernstorff var den eneste, der kunde lede den udenrigske politik under de urolige og farefulde europæiske forhold. Men ikke desmindre så alle de, hos hvem den nationale følelse var vågnet, med mishag, at de få danske mænd, der havde sæde i regeringen eller højere embeder, fortrængtes. Af ministrene tog Schack Rathlou og F. C. Rosenkrantz deres afsked 1788; overhofmarskal Numsen, der længe havde været i unåde, fik sin 1790. Men allerede året i forvejen var Sællands stiftamtmand Haxthausen og Erik Scheel blevne ministre, efter Haxthausens eget sigende, fordi de tilfældigvis vare fødte danske, og fordi man havde måttet give efter for den almindelige mening¹⁾. Kronprinsen sagde selv til ham, at det var fundet nødvendigt at ansætte „to redelige danske mænd“. — Den misstemning, som havde hersket mellem danske og tyske, lige siden indfødsretten indførtes, brød netop i årene 1789—90 stærkt frem i litteraturen. I det første af disse år var det den såkaldte Holger Danske fejde, der satte begge nationer i bevægelse. Af de danske indlæg i sagen kan især mærkes „Folkets røst om Tyskerne“, der

¹⁾ „Les Clameurs du public et la Necessité, qu'on a Sentie enfin, qu'il y eut des Danois dans la ministère, ont, je crois, principalement operé ce Changement Subite et inattendu.“ Haxthausen til Schack Rathlou 28. Novbr. 1789. Ravnholt.

atter fremkaldte flere skrifter. Minerva søgte det næste år ved flere artikler at berolige de oprørte sind¹⁾. Dette tidsskrift havde været en god støtte for reformerne i landbovæsnet, hvorfor Pram, der var dets redaktør, også havde fået ord for, at han „tyskede“ og gik ærinder for sine foresatte i kommercekollegiet²⁾. Det var jo unægteligt, at det var det tyske parti, der var fremskridtets talsmænd, og det lå nær for Minerva at tale et besindigt ord, når der fra dansk side stilledes fordringer, som ikke kunde have været førte igennem, uden at det liberale partis rækker vilde være blevne stærkt udtyndede; det lod sig den gang ikke gøre at være nationalliberal. Røret i litteraturen lagde sig dog hurtig igen, formodentlig ved kronprinsens formæling, da det sikkert af alle vilde være bleven betragtet som højst illoyalt at tale mod Tyskere i den tid, da en i det mindste halv tysk prinsesse var bleven Danmarks tilkommende dronning.

Bülow søgte, så vidt man kan skønne, at holde sig udenfor den nationale strid. Selv følte han sig så dansk som nogen; han vilde have, at det danske sprog straks skulde indføres i Slesvig og efterhånden i Holsten; da kronprinsen 1788 valgte Moldenhawer til bibliotekar for det kongelige bibliotek, fordi denne protegeredes af hertugen af Augustenborg, medens J. Baden var indstillet først af Reventlow, sagde han til prinsen, at nu vilde de tyske journaler igen sige, at der blandt die dummen Dänen ingen var, som duede til bibliotekar. Det var derfor intet under, at prinsen af Augustenborg var ham fjendsk; men han undgik heller ikke at komme i uenig-

¹⁾ N. M. Petersen, Bidrag til den danske literaturs hist., 2den udg. V. 1. 55 f.

²⁾ Rahbeks erindringer III. 129.

hed med det danske parti. Både Numsen og Schack Rathlou fandt, at det var en velfortjent straf, da han faldt i unåde.

Derimod er det mærkeligt, at prinsen af Hessen ikke synes at have næret uvillie mod Bülow. Der var dog ingen, der havde mere årsag dertil. Bülow nærede nemlig den urokkelige mening, at det var prinsen, der havde væsentlig skyld i kongens sindssygdighed, fordi han efter hans tronbestigelse havde forlokket ham til udsvævelser. Hvor meget sandt der er heri, er ikke let at afgøre; men rimeligt er det dog, at Bülow i det mindste overdriver stærkt; han var vistnok her påvirket af sin veninde Charlotte Dorothea Biehl; men hendes fortællinger ere kun lidet pålidelige, hvor de ikke bygge på de efterretninger, Bülow selv har meddelt hende. I ethvert tilfælde taler det til fordel for prinsen, at han aldrig vides at have forsøgt at fortrænge Bülow, uagtet han ikke kunde være uvidende om, at han havde en modstander i ham. Tværtimod har han i enkelte tilfælde givet efter for ham. Da regeringsskiftet havde fundet sted, kom Schlanbusch til København og mente ikke uden grund, at kronprinsen skulde ansætte ham; men denne, der al tid hastigt glemte gamle venner, når han ikke længer så dem, vilde ikke vide af ham at sige, hvori formodentlig Bülow ikke har havt lidt del. Bernstorff derimod havde ikke glemt de tjenester, han havde gjort ham, og da han ikke selv formåede at bevæge kronprinsen til at ansætte ham, fik han prins Carl til at bede Bülow skaffe ham en audiens, som kronprinsen hidtil havde nægtet ham. Men Bülow afslog dette og sagde, at Schlanbusch var bleven afskediget for forsømmelse, for utugt, og fordi han næsten daglig drak sig fuld,

hvorefter prinsen lovede, at han ikke mere skulde befatte sig med hans sag.

Men dette forsonede ikke Bülow; en månedstid efter at prinsen var kommet til København, lod han sig tilskrive et langt Brev fra jfr. Biehl om hans andel i kongens ulykke; dette viste han kronprinsen, og det gjorde et sådant indtryk på ham, at han fra den tid behandlede prinsen med kulde, hvorved hele hoffet allarmedes, men Bülow glædede sig. Grev L. Reventlow var især opbragt; han udstødte endog trusler og lod sig forlyde med for Bodendich, at det kunde falde på deres hoveder, som vare skyld i, at prins Carl ikke mere stod sig så godt med kronprinsen. Dette berettede Bodendich atter til denne. Et par dage efter kom Schimmelmann til ham og sagde, at der var partier, og at det syntes, der var uenighed mellem Schack Rathlou og Bernstorff. „Hvem har sagt Dem det?“ spurgte prinsen; og da greven svarede: „Ingen!“ tog han med megen ild og fyrighed ordet: „Jeg vil ikke vide af intriger og kabbaler at sige, og kommer jeg efter, hvem der stifter dem, så jager jeg ham bort på stående fod, om jeg så forresten holdt nok så meget af ham; så skal det falde på hans hoved.“ Prinsen fortalte Bülow dette med det tillæg, at han havde gentaget Reventlows ord, for at denne skulde få det at vide, og at han havde talt med sådan alvor, at Schimmelmann var bleven ganske bleg. Med undtagelse af Bernstorff måtte alle hof- og statsmænd den gang mærke, at de stod på en usikker grund og i deres unge herres øjne langt fra vare uundværlige.

Men om der end den gang endnu ikke blev noget af forlovelsen mellem kronprinsen og prinsesse Marie, så fremkaldte dog prins Carls besøg og de augusten-

borgske prinsers ophold en hel forandring i hoffets levestil. Prins Carl havde et tiltalende væsen, var munter og morsom, og i de unge prinser fik kronprinsen jævnaldrende selskab. Det begyndte at gå lystigt til, og lystigheden var ikke af den fineste art. Det synes især at være gået ud over prins Frederik Wilh. Phil. af Württemberg. Han var i året 1778 af den russiske storfyrste bleven påtrængt den danske regering, der hårdt imod sin villie måtte give ham en militær ansættelse. Han var meget lidet anset i alle henseender; damerne på assembléeerne skyede ham, og han gik almindelig under navnet „das Kalb“. Efter taflet morede man sig nu med, at prins Carl kildede ham, til han brølede, som om han skulde miste livet, og alle de tilstedeværende, deriblandt også den unge prinsesse Louise, lo, så lakejerne kunde høre larmen helt ude i forværelset. — Man holdt karusseller; kronprinsen blev hos de andre efter taflet stundom langt ud på natten, så den tid, han kunde anvende til forretninger, indskrænkedes, og han tabte lysten til og opmærksomheden for dem. Dette var dog kun en overgang; efter at prins Carl var rejst, kom alt atter i det gamle spor.

Men værre var det, at hans opførsel mod faderen forandredes. Det havde straks efter hans tiltrædelse af regeringen vundet ham mange hjerter, at han behandlede den ulykkelige konge med den største hensynsfuldhed. I teatret forsøgte han aldrig at bringe kongen hans hat på den høfligste måde. Gik eller red han over slotspladsen og kunde se faderen ved vinduet, beholdt han sin hat i hånden hele slotspladsen over, selv i det hårdeste vejr. Når kongen enten ved taflet eller andre lejligheder foretog sig noget, som opvakte latter hos

andre, slog prinsen øjnene ned, og hans blussende kinder vidnede om den sorg, han følte over faderens elendighed. Men heri gjorde prins Carls ophold en forandring. Han kunde ikke holde sin tunge i tømme, men sagde vittigheder over de besynderlige ting, som kongen foretog sig. Dette kunde prinsen ikke modstå; han blev mere ligegyldig overfor faderen, ja hans adfærd overfor ham kunde udarte til en modbydelig råhed. Således så han i det mindste på, om han end måske ikke havde personlig del i det, at prinserne af Augustenborg en dag, han og de vare ene med ham ved taflet, drak kongen fuld. Denne drak al tid meget og tog, hvad der stod for ham, uden hensyn til, om det var vin eller vand. De satte da den ene flaske vin for ham efter den anden, indtil han faldt om på gulvet og var syg hele natten. En anden gang fortalte kongens opvartende kammerherre, Brackel, Bülow, at kronprinsen havde ladet kongen givé et glas eddike, som denne drak ud under forfærdelige grimasser, men uden at sige noget. Dette stødte dog de andre prinser, og prins Emil sagde: „Det kunde jeg ikke have gjort ved min fader, om han end var nok så gal.“

Den ulykkelige konge fandt sig i alt sligt; men han følte det dog, og det opirrede ham. Formodentlig netop i anledning af historien med eddiken, i ethvert tilfælde kort efter, skrev livmedikus J. J. Berger til kronprinsen, at kongen altid viste uro, når han kom fra taflet, og grunden dertil var, at man lo ad ham, hvilket måtte strengt forbydes¹⁾. Det viste sig også, at den

¹⁾ Brevet blev, formodentlig ved en fejltagelse, ikke åbnet. Det er dateret 30. April 1786; men Bülow fandt det forseglede mellem prinsens papirer 1790. Dette var måske ret heldigt for Berger

utilbørlige behandling, der blev kongen til del, kunde føre til uhyggelige scener. Kongen gav en aften prinsesse Sophie Frederikke en vældig ørefigen, hvorover kronprinsen lo himmelhøjt. Men endnu samme dag slog han to gange efter kronprinsen, og da denne fulgte ham ind i kabinettet for at gøre ham forestillinger, greb han ham i håret og pisken. Da Kongen var bleven ene, gik han op og ned ad gulvet i stor bevægelse og sagde: „De må straffes, at de føle det lige ind i sjælen!“ men noget efter: „Jeg vil tilgive dem! de ere dog mine børn!“ Den vanvittige gjorde således de fornuftige til skamme; men man kan ikke andet end finde det træffende, når Bülow bemærker: „Kongen synes at være valgt til et bevis på, at regenter i den højstes øjne kun ere mennesker og gengældelsens ret underkastede så vel som den ringeste af deres undersåtter. Kongens store gave til at gøre andre latterlige og hans bidende spot lagde den første grundvold til en ung og elskværdig dronnings fordærvelse, og nu må han være et mål for den allergrusomste spot, en latter og forhånelse for sine egne børn; men så hård, som denne gengældende retfærdighed viser sig, øjnes dog tillige spor af Guds ufattelige nåde, der straffer for at skåne hisset.“

Medens kronprinsens egen forlovelse stadig stod hen i det uvise, og der, som alt omtalt, plejedes underhandlinger om at søge ham en brud i England, gik det hurtigt med søsterens giftermål. Da hun blev forlovet

ti han udvikler, at kongens sygdom ikke er kommet af hård opdragelse, „få prinser i verden har fået en bedre opdragelse end vores konge“, men alene af, at han i en alder af 16 år var kommet på tronen og havde fået en uindskrænket frihed. Det er vel et spørgsmål, om kronprinsen vilde have optaget denne tydelige advarsel vel.

1785, havde kronprinsen lovet konseillet at opsætte brylluppet i to år, væsentlig for så længe som muligt at skåne folket for den skat, som i den anledning skulde udskrives til prinsessestyr. Men de unge folk trængte på, og prinsen, der ikke godt kunde sige nej til søsteren, gav efter; brylluppet stod 1786, uagtet Bülow ikke undlod at holde en forelæsning om det farlige i, at en pige blev gift i 16 års alder. Prinsen af Augustenborg var en lille, noget svagelig mand, stille med et afmålt og stift væsen; men han var vel begavet og havde mange interesser, og især var han en moderne mand, der ivrig gik ind på den nyere tids anskuelse om religiøse og videnskabelige spørgsmål, og han kom derved til at krænke manges følelser og fordomme. Når den kongelige familie gik til alters, fulgte hans kone med, men han selv ikke. Samme år, som brylluppet stod, havde han fundet på, at hans kone skulde males som græsk nymfe; Juel, hos hvem billedet var bestilt, viste Bülow skitsen, og denne blev højlig forarget, en følelse, som Juel selv delte. En dag, da han skulde læse depecherne for prinsen, talte han til denne om det upassende i, at prinsessen skulde fremstilles for alles øjne i blot særk. Prinsen mente, at der nu var så mange, der bleve malede på den måde. „Ja,“ svarede Bülow, „men det er kun aktricer og maitresser.“ „Så!“ sagde prinsen, „læs så depecherne!“

Under de forhandlinger, som førtes før brylluppet om at tillægge prinsesse Louise sådanne indtægter, at hun og hendes mand kunde leve standsmæssigt, udtalte denne sidste, at prinsessen „kunde have gjort en større lykke, når hun havde ægtet en kongelig gemal; men denne lykke har hun, som det med sandhed kan siges, ofret for statens bedste“. Da disse ord findes i et

brev til Schack Rathlou¹⁾), kan det ikke tænkes, at det skulde være prinsens egen mening, som han her udtaler; de må henvise til de forhandlinger, der ere gåede forud for forlovelsen. Og når her er gjort statshensyn gældende, kan det vel næppe have været andre, end at man har håbet, at der skulde fødes sønner af ægteskabet med en prins af kongehuset, og at derved tronen skulde få en arving, hvis kronprinsen døde barnløs og prins Fredrik ingen sønner fik. Det var også Bülow's mening, at prinsen af Augustenborg nærrede forhåbninger i denne retning, og det kunde derfor ikke være ham behageligt, at hans hustrus ægte fødsel var så tvivlsom. Beviserne herfor lå jo i arkiverne, hvor Caroline Mathildes skilsmisseproces bevaredes, og han havde øjensynligt stor lyst til at skaffe denne af vejen. I året 1786 bevægede han kronprinsen til at tale til Schack Rathlou derom. Men han afslog bestemt at udlevere akterne, når han ikke fik en af kongen underskrevet ordre dertil; men at tilvejebringe en sådan frarådede han, da det ikke vilde kunne holdes hemmeligt, men vilde vække en ubehagelig opsigt både indenlands og udenlands; desuden var det hele unyttigt: ti „der vilde ulykkeligvis ikke være nogen tilfredsstillelse ved at læse disse akter“. Hvis man endelig vilde have dem frem, måtte sagen forhandles i det samlede ministerium²⁾). Kronprinsen synes derefter at have ladet sagen falde; men prinsen af Augustenborg talte til Bernstorff derom; denne afslog dog ligefrem udleveringen, da disse papirer var statens, og da England 1772 ikke havde villet slå sig til ro, før man truede med at lade dem trykke. Desuden kunde det

¹⁾ 10. Juni 1785. Ravnholt.

²⁾ Skrivelse fra Schack Rathlou 30. Novbr. 1786. Ravnholt.

ikke være dommerne ligegyldigt, om de tilintetgjordes. Også til Bülow talte prinsen herom; han påstod, at det skete i kronprinsens navn; men Bernstorff mente, vistnok ikke uden grund, at han gav sig mine af at have større indflydelse, end han i virkeligheden havde. Han holdt sig den gang til det danske parti, tildels måske fordi han virkelig følte sig som dansk. Da han havde havt en uenighed med Schack Rathlou i anledning af dennes plan til en forbedring af universitetet, skrev han til ham: „Mit blod er ikke fremmed for Danmark; det er da naturligt, at mit hjerte er dansk så vel som Deres.“ Men hvad der især drev ham til denne side, var dog skinsygen mellem ham og prinsen af Hessen. Denne blev forøget, da den sidste blev kongens svigerfader; i året 1790 beskæftigede man sig endog med at undersøge, om ikke prinsen af Hessen burde have forrang for prinsen af Augustenborg for således at fordrive denne fra hoffet¹⁾. — Da hans modstander og Bernstorff vare nøje forbundne, søgte prinsen af Augustenborg at modarbejde denne. Således modsatte han sig ivrigt kronprinsens rejse til Skåne 1786. Men han tager sikkert fejl, når han tror at have overbevist ham om, at Bernstorff ikke havde rådet ham med den skyldige oprigtighed²⁾. Der er intet spørgsmål om, at kronprinsen i denne tid ofte har fulgt sin svogers råd; men det er lige så afgjort, at hans indflydelse havde sine grænser, og at den hvilede på en usikker grund. Han er også stundom meget vred på kronprinsen, klager over, at han sætter sit helbred til ved sin urimelige iver for exercits og manøvrer, ja han kan bruge et så stærkt

¹⁾ Brev fra overhofmarskal Numsen 5. Oktbr. 1790. Ravnholt.

²⁾ Brev til Schack Rathlou 29. Avg. 1786. Ravnholt.

udtryk om ham som, at „han i disse dage har opført sig yderlig slet i flere henseender“¹⁾. Det var også i det mindste Bernstorffs mening, at ægteskabet med prinsesse Louise ikke var lykkeligt. Ved et hofbal 1787 viste hun sig meget „fier“ imod sin mand, og da han blev komplimenteret for hendes herlige teint, svarede han: „Ja hun ser al tid ud, som om hun pustede i kakkelovnen.“

Har prinsen af Augustenborg drømt om at få sønner, der skulde bestige tronen, ere hans forhåbninger hurtigt blevne tilintetgjorte. Ti 1786 fødte arveprinsens hustru den senere konge Christian VIII, og dette barn stod nu tronen nærmest, hvis kronprinsen ingen sønner fik. Han kunde heller ikke skjule sin skuffelse; Bülow derimod glædede sig; ti han var bange for, at kronprinsen, der ikke viste lyst til at gifte sig, skulde være forbleven ugift, dersom søsteren havde fået en søn, der var nærmeste tronarving, medens det ikke var rimeligt, at han kunde ønske at se farbroderens søn som sin eftermand. Prinsen af Augustenborg mærkede Bülows glæde; og denne mente, at det var fra denne tid af, han fattede fjendskab til ham, så hans opførsel mod ham var kold, for ikke at sige uhøflig. Rimeligvis har han også bidraget meget til at undergrave Bülows stilling.

Om end kronprinsen endnu ikke tænkte for alvor på at gifte sig, begyndte han dog at finde behag i omgang med damer, og dette voldte Bülow, som var meget streng i det kapitel, adskillig uro. Prinsesse Sophie Frederikke klagede over, at der var så kedsommeligt ved hoffet; der var ingen uden den kongelige familie ved

¹⁾ Brev til Schack Rathlou 3. Oktbr. 1786. Ravnholt.

aftentaflet, og kl. 9¹/₂ gik enhver til sine værelser og var forlegen med sig selv til sengetid. Hun fik hertugen og hertuginde af Augustenborg på sit parti, og da hun 1786 var kommet op af sin barselseng, indførtes samme skik som i hendes hjem i Meklenborg, at hoffets herrer og damer tilsagdes til aftentaflet. Her fandt man nu på, at herrerne trak lod om, hvilken dame de skulde have tilbords; men når de unge prinser ikke vare tilfredse med den, der var tilfaldet dem, byttede de, og kavallererne fulgte snart deres eksempel, så det efter Bülow's mening mere gik til som i en klub end som ved et kongeligt tafel. Dertil kom, at adskillige af damerne lagde an på kronprinsen „med stjalne øjekast og halvt nedslagne øjne“. Især var dette tilfældet med en ung frue, som kronprinsen fandt meget smuk; men Bülow sagde ham, at han skulde se hende, når hun ikke var i toilet: „Når den røde sminke kommer af kinderne og hagen, den hvide af brystet og de andre dele af ansigtet, især den rødknappede næse, og sværten af øjebrynene, så forsvinder skønheden ganske,“ og han tilføjer, at dette var sandhed, ti han havde set hende i hendes naturlige skikkelse og var bleven ganske forundret. Han og overhofmarskal Numsen, der delte hans frygt, håbede iøvrigt på, at hun skulde lade sig fange af prins Emil, der var en ivrig deltager i disse aftenselskaber, og som de ikke anså for en god selskabsbroder for prinsen, hvem han bl. a. lærte at bande.

Bekymringerne for, at damerne skulde fange kronprinsen, kunde den gang have været sparede. Men derimod dukkede planen om hans formæling med prinsesse Marie bestandig op på ny, uagtet hele det danske parti, hvortil i dette tilfælde hertugen af Augustenborg sluttede

sig, gjorde, hvad de formåede, for at forhindre det. Endnu i foråret 1787 lod kronprinsen sige til Elliot, at han var af samme tanker som før, og at han, når han vilde gifte sig, ikke vilde vende sig til andre end England. Elliot svarede Bülow, der gjorde ham denne meddelelse, at det var bedre, end man havde fortjent. Men ud på sommeren samme år rejste kronprinsen til hertugdømmerne, hvor han naturligvis levede meget sammen med prins Carl og hans familie. De, der ikke ønskede, at prinsesse Marie skulde blive Danmarks tilkommende dronning, vare lige så spændte på, hvad kronprinsen vilde synes om hende, som prins Carl og hans hustru uden tvivl have været det. Prinsen af Augustenborg skrev temmelig uforbeholdent til Schack Rathlou om, hvad der var gået for sig på Gottorp: „En vis ung dame har intet indtryk gjort; hun har udfoldet hele sin skønhed, men man har ikke en gang set på hende under hele dinéren. Forældrene og vennerne ere i den største forfærdelse derover og have næsten tabt alt håb. Den unge mand finder den unge dame meget net, men på ingen måde smuk eller så elskværdig, at han kunde forelske sig i hende. Han er vred på hendes fader, som har opført sig meget uforsigtigt.“ Dette, forsikrer brevskriveren, er pålideligt, da han har det af et brev fra kronprinsen til søsteren. Schack Rathlou glædede sig meget over, at alt var gået så heldigt på Gottorp. „Det er“, skriver han, „sædvanlig det første møde, som er det afgørende, og når dette er faldet uheldigt ud for en dame, hører der megen tid og mange gunstige omstændigheder til, for at hun skal vinde sejr.“ — I et brev 14 dage efter er prinsen dog ikke så sikker i sin sag, Han mener vel, at der intet er afgjort; men han vilde

dog ikke for alt i verden have havt, at et vist ophold skulde have varet længer. Schack Rathlou sluttede heraf, at man nu måtte drive desto ivrigere på en anden passende forbindelse. Det var ægteskabet med en engelsk prinsesse, som han endnu anså for muligt. Både han og prinsen udtalte sig i de stærkeste udtryk mod Bülow, som de beskyldte for at være gået over til det andet parti og at arbejde for giftermålet med prinsesse Marie¹⁾. Det er også vist nok, at denne i det mindste for en tid har opgivet sin opposition mod prins Carl, uagtet han ikke i de senere foretagne bearbejdelser af sine optegnelser har mildnet noget af de mange strenge domme, han har fældet over ham. Rimeligvis har hans ønske at se kronprinsen gift bevæget ham til at opgive sin modstand mod prinsesse Marie, da han ikke længer turde håbe på, at det engelske ægteskab kunde komme istand.

Som bekendt lykkedes prins Carls plan tilsidst. I foråret 1789 kom han til København, og han bevægede kronprinsen til at gå ind i frimurerlogen. Her hengav prins Carl sig til sindssyge ændemanerier og lignende kunster; det er forunderligt, at det kunde lykkes at få en så nøgtern natur som kronprinsen til at inklade sig herpå; men da det først var sket, viste det sig også her, at han intet gjorde halvt, han blev næsten ivrigere end sin mester. Prins Carl hed i logen Melkisedek, kronprinsen Josva, prinsesse Marie Mirjam o. s. v., hvilke navne dog siden ombyttedes med andre. Således blev prinsessens navn, efter at hun var bleven forlovet, Sara (fyrstinde) og prinsens Abraham. „Brødrene arbejdede“

¹⁾ Breve fra prinsen af Augustenborg 10. og 25. Avgust, fra Schack Rathlou 14. Avgust 1787. Ravnholt.

foran et Kristusbillede, hvorfra de fik allehånde oplysninger om fremtiden. Et par Svenskere, hvoriblandt den bekendte æventyrer Manderfeldt, spillede heri en vigtig rolle. Kongen skulde helbredes ved at mane de onde ånder fra ham; de manede også både Struensees og Brandts ånder fra ham, men det hjalp ikke; der kom en ond ånd og satte sig på hans fod, en anden på hans hånd o. s. v. De havde også fat på Rantzau Ascheberg; han var en af de værste ånder, de havde efterjaget; han bekendte at have dræbt to børn og to gange at have villet forgive prins Carl o. s. v. Men ånderne kunde også åbenbare mere praktisk anvendelige ting. Da prins Carl d. 17. April 1790 sagde Bülow, at kronprinsens forlovelse vilde gå i orden, måtte han ganske vist ad almindelig menneskelig vej forhøre sig, „om broder Josva ikke havde talt om Mirjam, og om han syntes om hende“. Men derimod vidste han, at hvis kronprinsen ikke blev forlovet med hans datter, vilde han blive ulykkelig eller gal, med mere forvirret tøj.

Vil man nu spørge, hvilken indflydelse kronprinsen i disse år har øvet på den politik, der fulgtes inden- og udenlands, kunne vi kun give et meget ufuldstændigt svar derpå. Det ligger i sagens natur, at han i den alder, han havde, ikke virkelig kunde være regent på anden måde end ved at følge andre; i den første tid efter 1784 har vistnok Bülow haft stor indflydelse; siden fortrænges han af andre, prinsen af Augustenborg og prins Carl; men heldigvis var der en mand, hvis anseelse stod fast, og som den unge regents luner ikke dristede sig til at røre, nemlig grev Bernstorff. Det er vel bekendt, at kronprinsen billigede den fremgangsmåde, der blev fulgt under landboreformerne, og at han sluttede sig til

disses talsmænd ved de bekendte ord, at i en så vigtig sag burde ingen tid spildes. Der var således her intet, der kunde bringe ham i uenighed med sit ministerium. Snarere må det undre os, at Bernstorff kunde få lov til at følge sin fredelige politik overfor Sverrig og til at vise så stor liberalitet overfor de literære bevægelser, som den franske revolution fremkaldte. Vi have alt omtalt kronprinsens krigerske tilbøjeligheder; det har sikkert ikke kostet ham lidt overvindelse at modtage Gustav III's besøg og gengælde dette. Men han gjorde det dog, om han end kunde vise sig stridig i sådanne småting, som at han under et besøg i Skåne 1786 på ingen måde vilde aflægge elefantordenen og i stedet bære serafimerordenen. Elefanten, sagde han, veg ikke for nogen orden i verden og kunde og burde ikke aflægges. Men endnu mærkeligere er det, at han fandt sig i, at Danmark indtog en så fredelig stilling til det revolutionære Frankrig, som det gjorde. Han var yderlig opirret over, hvad der skete i Frankrig, og kunde ikke tale om revolutionen uden de hæftigste eder og forbandelser, og i det mindste nogle år senere var han ikke synderlig mildere stemt overfor de, som mange mente, revolutionære tilbøjeligheder i København. I året 1793 sagde han en gang: „Gid der måtte blive opløb i København, jeg skulde nok vise oprørerne noget! Kanonerne skulde nok bringe dem tilbage til deres pligt.“ Da Kristiansborg slot brændte, gik han på slotspladsen og sagde den ene gang efter den anden: „Die Karten sind gut melirt.“ Han troede, at det var det første skridt til en revolution. Bülow derimod beskylder ham for selv at være skyld i branden, ved at slotsportene blev lukkede, så ingen måtte komme ind, og matroserne holdtes indesluttede på

holmen og sendtes først til brandstedet, da riddersalen brændte, og det var for sent at få magt over ilden. Hans forbitrelse mod alt, hvad der den gang udgik fra Frankrig, fandt tilslutning nok i hans omgangskreds; men der er intet spor af, at han skulde have forsøgt på at gribe ind i den måde, hvorpå Bernstorff ledede udenrigspolitikken, uagtet den sikkert ikke har stemt overens med hans egne ønsker.

Med kronprinsens formæling 1790 må hans ungdomstid betragtes som endt. Man vil ikke kunne sige, at den egentlig var lovende, og kong Fredrik VI kom jo heller ikke til at høre mellem de regenter, der have vundet et stort navn i historien. Da krigen, som han i sin ungdom havde længtes efter, kom, bragte den ham ingen hæder, og det er ikke vanskeligt at påvise mange tilfælde, hvor han hverken har lagt forstand eller dygtighed for dagen. Men når alt kommer til alt, må man vel snarest undre sig over, at han slap så godt igennem en barndom og ungdom, der næsten synes at være anlagt på at forhindre, at gode anlæg kunde udvikle sig hos ham. Det er visselig intet under, at han i en alder af 16 år og længe derefter ikke var en enevældig konges stilling voksen. Hans gode sider kom først ret frem, da Danmark 1814 var bleven „et lidet fattigt land“. Da var hans sparsommelighed, jævnhed og nøjsomhed på den rette plads, og da havde tiden og ulykkerne afslebet meget af de skarpe kanter; han kunde regere som en fader, der styrer sine børn, og han blev også begrædet som en fader, da han døde.

Efter at denne afhandling var trykt, har jeg ved at gennemlæse nogle af de i den Bülowske samling i Sorø bevarede aktstykker fundet et brev fra Eickstedt, hvori han giver en slags beskrivelse af sin virksomhed som overhofmester og især af sit forhold til Bülow. Hvem dette brev er skrevet til, kan ikke oplyses, det har til overskrift „Deres velbyrdighed“, og adressaten er en fælles ven af ham selv og Bülow; det er dateret fra Boltinggård d. 3. April 1790. Dets stil viser, at Eickstedt ikke har uret, når han kalder sig selv „en slet skribent“; men dog må det bemærkes, at der er stor forskel på hans breve, og at dette hører til dem, der er slettest affattede. Men bortset herfra gør det et ret tiltalende indtryk, og det kan kun tjene til at bekræfte, hvad ovenfor er anført, at Bülow har gjort Eickstedt uret, om end ikke, når han har meget at udsætte på hans karakter, så dog, når han vil gøre ham til en uduelig mand. — Den del af dette brev, der angår vort æmne, lyder således:

... „Tørf jeg bede, når de seer den gode M. B[ülow] at hilse ham på det kierligste oprigtig og flittig fra mig; jeg kan ikke noksom sige dem, hierte ven, hvor inderlig det glæder mig at høre af dem, at jeg har naaet det, som jeg fra begyndelsen af, at jeg lærte at kiende den kiære B[ülows] dydige og gode tænkemaade, ønskede, at naae og vedligeholde hans Venskab. Vi vare begge i en post saa nær combineret i en critisk tiid; de andre søgte snart i en, snart i en anden maade at sette ond[t], ja de, man mindst skulde troe dertil; han undseelig og tilbageholdende, jeg opmærksom, frygtsom at forgaae mig i den vanskelige post, jeg hafde og så lidet var vandt til; mit forsæt, det koste, hvad det vil, at see

den gode B. uformærkt mainteneret til den post, han ved min afgang i alle dele var capable og værdig til. Den modstand, jeg først fiig ved Cammer Junker Urne, siden ved Sporong, derefter Slangbusck, den uægte fortrolighed, jeg hafde til Guldberg, den pliering, der behøvedes for Dr[onningen] og Pr. F[rederik], satte mig i en situation, der ofte overgik hoved Svimmel, og at jeg aldrig torde gaae saa aabent, som jeg ønskede, ja endog ting i vores tjeneste kunde give anledning af og til til, dog smaae, misforstaaelser, som sandelig i saa lang en tiid i den situation, vi var udi, var at beundre, og naar jeg af og til nu tilbagekalder sligt i min hukommelse, selv undres over, at det var saa sielden og saa ringe, mens dog gjorde os beggø altfor forsigtige imod en anden, da vi, naar vi hafde kiendt vores tænkemaade til en anden, kunde have haft det meget lettere. Gud være Ære, der har styret alleting vel. Gud give den kiære B. god helbred at udstaae længe det haarde arbeide, som for Sind og legeme for ham saa høilig behøves, saa siger jeg i oprigtighed, at Cr[on] Pr[indsen] er lykkelig, og tillige lykke for landet og Staten; og for ham selv, som tænker saa vel, er hans ellers vanskelige post angenem i anledning af at gjøre alt mueligt godt for andre. De, bedste Ven, takker jeg for deris godhed og Venskab og at ønske mig i disse tiider ey at have været i affairerne. Dette har jeg og tit takket Gud for; jeg veed, min bestræbelse, da jeg var i Kiøbenhavn, var af Siel og hierte oprigtig; mens jeg veed og med mig selv, hvor lidet skicket jeg var til min post. Min consolation var, at jeg ey har attraaet den, mens stricte befaling, naar fra-bedelse ey maatte finde sted, og dette var da min pligt, at følge forsynets veie og gjøre det saa godt som muel-

ligt, hvad jeg var kaldet til. De siden indtrufne tiider vare endnu langt høiere over mit begreb; forsynet var desaa ogsaa gunstig imod mig, at lade mig nyde det, jeg nu er tienlig til, nemlig at nyde Roelighed. See her har de, kiereste Ven! min oprigtige troens bekien- delse. Hav de nu, beste Ven, den godhed at unde mig deris Venskab i den tiid, jeg endnu kan have at leve udi; udbed det samme hos min i saa lang tiid kiendte gode Ven, den kiære B., saa lever jeg fornøiet, vel og glad, og med glæde imødeseer den time om kort eller længere, at Gud byder at sige Verden far vel. Tilgiv mig, jeg saaledes har fordybet mig i endeel af mit livs beskrivelse og derved fuldt bøn og ønske“

I et brev til Bülow selv af 26. Februar 1786 har han udtalt sig lige så beskedent om, hvad han har kun- net være for kronprinsen:

„ Min Kiereste Beskiæftigelse i eenlige Timer er at forestille mig de herlige Anlæg og store Talenter, som Forsynet har nedlagt hos hans Kongelige Høihed. Dette trøster mig aldeeles, naar jeg overveier, hvor meget der manglede mig, ikke i Villie og Reene Hensigter, men i Evne og Kræfter til at opfylde den Vanskelige Post, jeg har forestaaet, som Skiæbnen og en Kiæde af for- viklede Omstændigheder saa uventende paanødte mig, og som jeg med Angst og under Suk om den Aller- høiestes Bistand imodtog. At slippe derfra uden Dadel har jeg aldrig ventet; jeg maatte da lidet kiende Verden og Mennisker. Umueligt var det, og uklogt havde det været, at handle, som jeg helst ønskede at have kundet handle. Meget var man nød til at lempe Sig efter Tiid og Omstændigheder, og ofte lade sig nøie med det mindst skadelige, og ofte blev det, man satte sig imod, ved Kgl.

Befaling beordret. Heller ikke har jeg i mit Hiertes hemmelige Tanker søgt at fortiene Ros hos Mennisker, men efter min beste Indsigt har jeg stræbt at handle saaledes, at jeg for den Alviidende Dommer, som jeg efter min Alder og Helbreds Beskaffenhed i nogle Aar stedse har ventet paa at blive kaldet af, kunde møde, vel som et svagt og skrøbeligt Menneske, men uden Frygt og Samvittigheds Uroe.“
